

Het Parool

Leids museum De Lakenhal toont vier vroegste schilderijen van Rembrandt (de vijfde is spoorloos)

Museum De Lakenhal in Leiden brengt de vier vroegste schilderijen van Rembrandt samen in een expositie die vorige week van start ging. Het blijft zoeken naar de laatste van de vijf zintuigen.

Kees Keijer 27 januari 2024, 03:00

Het duurde tot 2012 tot De Lakenhal *Brillenverkoper* (1623-24) kon aankopen, het vroegste schilderij dat van Rembrandt bekend is. BEELD MUSEUM DE LAKENHAL

Museum De Lakenhal bestaat 150 jaar, maar jarenlang was er geen enkel schilderij van Rembrandt te zien. Een groot gemis, want hij werd er geboren en bracht er zijn vroege jaren als kunstenaar door. Het duurde tot 2012 tot De Lakenhal *Brillenverkoper* (1623-24) kon aankopen, het vroegste schilderij dat van Rembrandt bekend is. *Brillenverkoper* maakt oorspronkelijk deel uit van een serie van vijf schilderijen waarop telkens een van de vijf zintuigen is afgebeeld.

De serie hangt nu 150 dagen bij elkaar in De Lakenhal. Dat wil zeggen, vier van de vijf, want het vijfde schilderij is spoorloos. De overige drie behoren tot The Leiden Collection, die in 2003 in het leven werd geroepen door de Amerikaanse miljardair Thomas

Kaplan. Hij verzamelde de afgelopen twintig jaar het ene zeventiende-eeuwse schilderij na het andere, met een speciale voorkeur voor Rembrandt. Waaronder dus de drie schilderijen uit de zintuigenreeks. Vorig jaar was een deel van The Leiden Collection nog te zien in de Hermitage Amsterdam, tegenwoordig H'art Museum. Deze verzamelaar had *Brillenverkoper* ook graag willen kopen, maar De Lakenhal was hem te slim af dankzij de goede verstandhouding met de vorige eigenaar van het schilderij.

Rembrandt moet een jaar of 18 zijn geweest toen hij de schilderijtjes maakte. Het is niet precies bekend waar hij de serie maakte. Conservator Janneke van Asperen van De Lakenhal: "We weten dat hij geboren is in de Weddesteeg, dat is hier om de hoek. Dat geboortehuis staat er niet meer. Misschien woonde hij daar, maar het kan ook ergens in de omgeving zijn geweest, want zijn vader had pandjes rondom de molen waar hij molenaar was. In elk geval was het op een steenworp afstand van het museum."

Vierde schilderij ontdekt in New Jersey

Dat *Brillenverkoper* door De Lakenhal kon worden aangekocht, was spectaculair. In 2015, drie jaar later dus, was de zintuigenserie opnieuw groot in het nieuws, toen het vierde schilderij werd ontdekt. Op een veiling in New Jersey werd het bij een klein veilinghuis aangeboden als een onbekend, ongedateerd stuk uit de 19de eeuw. Geschatte opbrengst: 500 tot 800 dollar. Twee kopers hadden door dat het iets bijzonders moest zijn en het werd afgehamerd voor 870.000 dollar. Technisch onderzoek bevestigde dat het een Rembrandt is. Niet veel later kocht Kaplan het paneel, vermoedelijk voor 4 miljoen dollar.

Rembrandt was nog in de leer bij Jacob van Swanenburg (1571-1638), later zou hij naar Amsterdam verhuizen, waar hij bij Pieter Lastman in de leer ging. De serie heeft geen duidelijke volgorde, maar De Lakenhal presenteert *Het gezicht* als eerste. Van Asperen: "In de kunsttheorie wordt het zicht vaak aangemerkt als het meest hoogstaande of belangrijkste van de zintuigen."

Een straatverkoper met een draagbare kraam vol brillen probeert twee klanten te overtuigen. Mogelijk gebruikte Rembrandt zijn moeder als model, dezelfde vrouw komt ook in andere schilderijen voor. Van zijn vader was bekend dat hij slechtziend was. 'Iemand een bril verkopen' betekende destijds ook: iemand voor de gek houden.

Het derde paneel, de Reuk. Een arts is de aderlating aan het voorbereiden, maar de patiënt is al flauwgevallen. Een derde figuur kijkt bezorgd en probeert hem bij te brengen met reukzout. BEELD COLLECTIE TIE LEIDEN COLLECTION

Kwakzalvers en andere dubieuze types

“Rembrandt experimenteert hier al met een losse manier van schilderen. De snelle, impressionistische manier waarop de brilletjes zijn neergezet, met hooglichtjes, dat is iets wat hij natuurlijk later heel goed kan,” zegt Van Asperen. Een paar jaar later zouden schilders in Leiden zich vooral toeleggen op het fijnschilderen, op klein formaat en met een uiterst verfijnde techniek, waarin geen penseelstreek te zien is.

Rembrandt kiest voor een andere werkwijze. “Je ziet dat hij nog heel erg aan het zoeken is. Hij is duidelijk ook al geïnteresseerd in het clair-obscur dat later zijn handelsmerk wordt. Waar komt het licht vandaan? Hoe gaan die schaduwen?”

Opvallend is ook dat Rembrandt duidelijk op zoek is naar het vertellen van een verhaal. “Dat is heel vernieuwend, zeker voor dit onderwerp. Want de zintuigen werden bijna altijd allegorisch verbeeld. Dus een figuur met een bloemetje in haar handen staat voor de reuk. Maar Rembrandt ging iets heel anders doen. Hij maakt echt van die alledaagse scènes met karakteristieke typetjes.”

Zijn figuren zijn geen geïdealiseerde voorbeelden, Rembrandt zocht zijn modellen in zijn directe omgeving. Daarbij maakte hij gebruik van de verkleedkist, veel figuren in de zintuigenreeks hebben ouderwetse, theatrale kleding aan. Dat was ook een indicatie dat we de figuren niet erg serieus hoeven te nemen, dat het om kwakzalvers en andere dubieuze types ging.

Domheid

Het gehoor wordt verbeeld door een avondscène met drie zingende figuren bij een groot liedboek. “Het schilderij zit ook vol humor, maar je moet er even de tijd voor nemen om daar achter te komen. Dit soort muzikale scènes komen vaker voor, maar dat zijn eigenlijk altijd jonge liefdeskoppels die aan het zingen zijn. Rembrandt kiest weer van die karakteristieke oude typetjes, die met dichtgeknepen ogen naar dat boek kijken.”

“Het derde paneel, de reuk, is ook heel grappig. Het is echt compleet vernieuwend wat Rembrandt hier doet. Meestal ging het om bloemetjes of zo, maar dit is een aderlating. Dat werd wel vaker in de kunst verbeeld, maar nooit in relatie tot dit thema. Een arts, waarschijnlijk weer een kwakzalver, is de aderlating aan het voorbereiden, maar de patiënt is al flauwgevallen. Een derde figuur kijkt bezorgd en probeert hem bij te brengen met reukzout.” *Operatie (Het Gevoel)* verbeeldt opnieuw een kwakzalver die een goedgebouwde patiënt van domheid gaat genezen door een steentje uit het hoofd te verwijderen.

De vijfde plek op de wand van het museum is leeg, want dat schilderij (de smaak) is nog steeds onvindbaar. Er zijn ook geen prenten naar de serie gemaakt dus niemand weet hoe het schilderij eruit zou kunnen zien. “Eigenlijk was die hoop er ook nauwelijks voordat *De Reuk* opdook. Dus waarom zou de vijfde niet ergens op een zolder kunnen liggen?”

Rembrandts vier zintuigen – Zijn eerste schilderijen, Museum De Lakenhal, t/m 16 juni.